

การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาว ในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย

สุดปรารถนา ดวงแก้ว
นักศึกษาระดับปริญญาเอก มหาวิทยาลัยศรีวิท

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่กำลังศึกษาภายใต้หัวข้อ “การพำนักระยะยาวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ โดยเฉพาะพลวัตรคนญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ จำนวนคนญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักระยะยาวที่เชียงใหม่เพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยผลักดันจากญี่ปุ่น และปัจจัยดึงดูดจากไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตหลังวัยเกษียณ คนญี่ปุ่นย้ายถิ่นเพื่อการดำเนินชีวิต (Lifestyle migration) ซึ่งเป็นการย้ายถิ่นรูปแบบใหม่ บทความนี้เน้นศึกษาคนญี่ปุ่นที่กำลังพำนักระยะยาวในเชียงใหม่ว่า มีการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร ผู้ที่ปรับตัวได้นั้นเป็นอย่างไร มีลักษณะอย่างไร โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่างคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 113 ชุด

ผลการศึกษาพบว่า คนญี่ปุ่นที่พำนักระยะยาวในเชียงใหม่มีระดับการปรับตัวแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเงื่อนไขต่าง ๆ ได้แก่ การเข้ากลุ่มหรือไม่เข้าร่วมกลุ่มคนญี่ปุ่น ซึ่งทำให้เกิดความแตกต่างในการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม โดยผู้ที่เข้ากลุ่มตอบว่า ตนเองสามารถปรับตัวได้ดี และมีการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่นมากกว่าผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม เนื่องจากการเข้ากลุ่มเป็นการสร้างทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง คนญี่ปุ่นกลุ่มนี้ใช้ทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายติดต่อแลกเปลี่ยน เพื่อปรับตัวในการดำเนินชีวิตและปฏิสัมพันธ์กับคนไทย อย่างไรก็ตามยังพบว่าผู้ที่ไม่เข้ากลุ่มบางคนสามารถปรับตัวได้ดี แม้ว่าคนญี่ปุ่นกลุ่มนี้ไม่เข้ากลุ่มแต่ก็สามารถสร้างทุนทางสังคมเองโดยการสร้างผ่านรูปแบบความสัมพันธ์แบบส่วนตัว นอกจากนี้ผู้ที่มีความสามารถทางภาษา หรือมีประสบการณ์พำนักระยะยาวนานแล้วมีข้อมูลมาก จนสามารถแปลงทุนทางภาษา และทุนทางข้อมูลเหล่านั้น เป็นทุนทางสังคมในการติดต่อแลกเปลี่ยนทั้งคนญี่ปุ่น และคนไทย

คำสำคัญ: คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ การพำนักระยะยาว เชียงใหม่ การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนทางสังคม

Cross-Social and Cultural Adaptation of Long-term Staying Retired Japanese in Chiangmai province, Thailand

Sutpratana Duangkaew*
University of the Ryukyus

Abstract

This paper presents part of a research thesis on long-term retired Japanese residents in Thailand's Chiangmai province. At present, the number of Japanese long-term residents has been gradually increasing, as a result of push factors from Japan and pull factors from Thailand. These factors particularly affected Japanese attitudes towards their lifestyle after retirement. Japanese migrants hope for a more fulfilling lifestyle, now known as 'lifestyle migration'. This investigation into Japanese long-term residents in Chiangmai focuses on how retired Japanese adapt to a different society and culture, as well as on the characteristics of successful cross-adapters. Information was collected through fieldwork, participatory and non-participatory observation, and 113 questionnaires completed by retired Japanese living in Chiangmai.

It was found that Japanese participants had different social and cultural adaption levels, depending on participation or non-participation in group activities. Analysis of the results revealed that those who participated in groups replied that they were able to adapt well and interact with local Thais more frequently than those who did not participate in similar social activities. That is to say, group participation was preferable for the creation of social capital. Group members could then use the accumulated social capital to facilitate interaction with Thais and adaption to their daily lives. On the other hand, those who reported less participation in group activities were also successful adapters because they could accumulate social capital individually through personal relationships. In addition, Japanese with good language abilities or longer staying experience, were able to transform language capital and information capital into social capital, and use the resulting new social capital to facilitate further social interaction among both Japanese and Thais.

Keywords: retired Japanese, long-term staying, Chiangmai, cross-social and cultural adaptation, social capital

* Corresponding author's email: sutpratana.d@hotmail.com

1. ความเป็นมาและวัตถุประสงค์

พลวัตการเคลื่อนที่ของคน สิ่งของ และทุนข้ามขอบพรมแดนรัฐชาติอย่างอิสระที่เกิดขึ้นนั้นเป็นผลมาจาก “โลกาภิวัตน์” เมื่อกล่าวถึงทฤษฎีการเคลื่อนย้ายของคนก่อนหน้านี้ เช่น ทฤษฎีของ Hammer นักเศรษฐศาสตร์ (1991: 185 อ้างใน Mizukami Tetsuo) กล่าวถึงผู้คนจากประเทศที่เศรษฐกิจด้อยกว่าไปยังประเทศที่เศรษฐกิจมั่งคั่ง Giddens กล่าวถึงการย้ายถิ่นโดยมองในแง่ของปัจจัยผลักดันและดึงดูด (push and pull factors) โดยปัจจัยผลักดัน ได้แก่ สงคราม ความอดอยาก การเมือง และความหนาแน่นของประชากร เป็นต้น ส่วนปัจจัยดึงดูด ได้แก่ ความต้องการตลาดแรงงาน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีกว่า การเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศเป็นระบบที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างระดับมหภาคและจุลภาค (macro level and micro level) ระดับมหภาค ได้แก่ สถานการณ์ทางการเมือง กฎหมายการควบคุม การเคลื่อนย้ายและอพยพ รวมถึงเศรษฐกิจ ส่วนระดับจุลภาค ได้แก่ ทุน ความรู้ ของผู้เคลื่อนย้าย (Giddens 2012: 665) อย่างไรก็ตาม ในศตวรรษที่ 20 การเคลื่อนที่ของคนไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียวเหมือนดังก่อนอีกต่อไป ผู้คนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว เคลื่อนย้ายไปในประเทศที่กำลังพัฒนา ซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกและขนาดของเศรษฐกิจน้อยกว่า การเคลื่อนย้ายรูปแบบใหม่นี้เป็นการเคลื่อนย้ายเพื่อต้องการดำเนินชีวิตตามที่ตนเองปรารถนา โดยเฉพาะวัยหลังเกษียณ ดังที่ Jun Nagatomo (2013: 10) กล่าวถึงในงานเขียนเกี่ยวกับคนญี่ปุ่นที่เคลื่อนย้ายไปออสเตรเลียเพื่อการดำเนินชีวิตว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยการทำงาน รวมถึงปัจจัยทางการเมืองไม่ได้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิด

การเคลื่อนย้ายรูปแบบนี้ หากแต่เป็นเพราะต้องการคุณภาพในการดำเนินชีวิต การเคลื่อนย้ายเพื่อการดำเนินชีวิตแตกต่างจากการย้ายถิ่นแบบเดิม คือส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง กล่าวคือเป็นผู้เคลื่อนย้ายที่ไม่มีความจำเป็นต้องย้ายถิ่น แต่ต้องการย้ายถิ่นเพื่อการดำเนินชีวิตในต่างประเทศที่ดีกว่า โดยแต่ละบุคคลมีจุดประสงค์แตกต่างกัน เช่น เพื่อต้องการค้นหาตัวเอง ต้องการหาประสบการณ์ในต่างประเทศ เป็นต้น บทความนี้เน้นศึกษาการเคลื่อนย้ายของคนญี่ปุ่นที่มาผ่านกระยะยาว หรือดำเนินชีวิตในประเทศไทย ซึ่งจะเห็นภาพการเคลื่อนที่ของคนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว มาใช้ชีวิตหรือผ่านกระยะยาวในประเทศที่กำลังพัฒนาได้เป็นอย่างดี และสังคมไทยก็ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ดังกล่าวด้วย

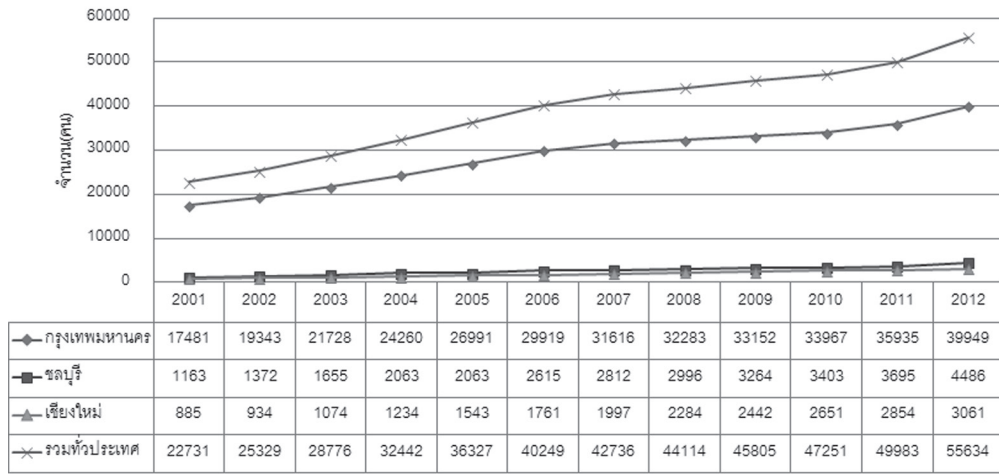
นอกจากนี้การเคลื่อนย้ายเพื่อการดำเนินชีวิตยังสามารถแบ่งออกได้ตามวัตถุประสงค์ในการดำเนินชีวิต และระยะเวลาในการพำนักได้หลายรูปแบบ ได้แก่ โฮมสเตย์ แบริกแพ็คเกจ นักศึกษาแลกเปลี่ยน พนักงานบริษัทที่ทำงานในต่างประเทศระยะสั้น โซโตโคโมริ¹ และลองสเตย์ เป็นต้น การเคลื่อนย้ายรูปแบบเหล่านี้ แตกต่างจากการเดินทางเพื่อการท่องเที่ยวทั่วไป กล่าวคือ มีลักษณะแบบคาบเกี่ยวระหว่างการย้ายถิ่นกับการท่องเที่ยว

ในประเทศไทย จังหวัดที่มีคนญี่ปุ่นอาศัยอยู่มากเป็นอันดับ 1 คือ กรุงเทพมหานคร รองลงมาคือจังหวัดชลบุรี และจังหวัดเชียงใหม่ ตามลำดับ กรุงเทพมหานครเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย เป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประเทศ มีบริษัทและมีเขตนิคมอุตสาหกรรมบริเวณปริมณฑลสำคัญชาติญี่ปุ่นเป็นจำนวนมาก รองลงมาคือจังหวัดชลบุรี ตั้งอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 80 กิโลเมตร มีแหล่ง

¹ Japan Foundation Bangkok ให้ความหมายคำว่า “โซโตโคโมริ (Sotokomori)” คือ กลุ่มคนที่มีความผูกพันหรือเกี่ยวพันกับประเทศต้นสังกัดที่คนอาศัยอยู่โดยการไปอาศัยอยู่ในต่างประเทศแทน

นิคมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ดังนั้นคนญี่ปุ่นที่ผ่านกระยะยาวที่กรุงเทพมหานครและจังหวัดชลบุรีส่วนมากจึงเป็นพนักงานบริษัท ที่ส่วนใหญ่เป็นประชากรวัยแรงงาน แตกต่างจากจังหวัดเชียงใหม่ที่อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 700 กิโลเมตร ไม่มี

พื้นที่เขตอุตสาหกรรม แต่บริเวณใกล้เคียงมีนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีขนาดเล็กกว่ามาก คนญี่ปุ่นที่ผ่านกระยะยาวในเชียงใหม่ส่วนใหญ่เดินทางมาหลังจากเกษียณแล้ว กล่าวคือเป็นผู้สูงอายุ รายละเอียดดังกราฟที่ 1

กราฟที่ 1 จำนวนคนญี่ปุ่นที่ผ่านกระยะยาวในกรุงเทพมหานคร ชลบุรี และเชียงใหม่ ปี ค.ศ. 2001-2012²
แหล่งที่มา : Embassy of Japan in Thailand, 2012 โดยผู้วิจัยนำมาแปลงเป็นกราฟเส้น

การเดินทางเข้ามาผ่านกระยะยาวของคนญี่ปุ่นในเชียงใหม่ ทำให้เห็นการเคลื่อนที่ของคนจากประเทศที่พัฒนาแล้ว มาผ่านกระยะยาวใช้ชีวิตวัยหลังเกษียณในประเทศที่กำลังพัฒนา การเคลื่อนที่นี้แตกต่างจากในอดีต เพราะผู้เคลื่อนย้ายเพื่อการดำเนินชีวิตนี้ส่วนมากเป็นผู้สูงอายุ เป็นช่วงวัยที่มีการปรับตัวในสภาพแวดล้อมใหม่ยากที่สุด อีกทั้งพื้นที่เคลื่อนย้ายเข้านี้ยังเป็นต่างประเทศที่มีสังคมและวัฒนธรรมต่างจากที่ญี่ปุ่น จึงเป็นการศึกษาที่น่าสนใจว่าคนญี่ปุ่นวัย

หลังเกษียณในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทยนั้น มีการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร และผู้ที่ปรับตัวได้ดีในสังคมไทยนั้นเป็นอย่างไร มีการปรับตัวอย่างไรเพื่อที่จะได้ทราบถึงวิธีการในการปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ แล้วเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนกลางที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการสนับสนุนการผ่านกระยะยาวอย่างเข้มแข็งต่อไป

² สถิติจำนวนคนญี่ปุ่นที่มาผ่านกระยะยาว แบ่งออกเป็น 6 ประเภทตามวัตถุประสงค์ คือ (1) ผู้ที่ทำงานในบริษัทเอกชนรวมถึงบุคคลในครอบครัว (2) ผู้ที่ทำงานด้านข่าวสารข้อมูลรวมถึงบุคคลในครอบครัว (3) ผู้ประกอบกิจการส่วนตัวรวมถึงบุคคลในครอบครัว (4) นักศึกษา นักวิจัยรวมถึงบุคคลในครอบครัว (5) ผู้ที่เกี่ยวข้องกับส่วนงานของรัฐบาลรวมถึงบุคคลในครอบครัว (6) อื่นๆ

2. ความเป็นมาของการส่งเสริมการพำนักระยะยาว

ค.ศ. 1986 รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มส่งเสริมให้คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณดำเนินชีวิตช่วงบั้นปลายในต่างประเทศ ค.ศ. 1989 รัฐบาลญี่ปุ่นจัดตั้งโครงการ Longstay90 เพื่อให้คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณได้ใช้เวลาว่างอย่างมีคุณค่า ดำเนินชีวิตในรูปแบบที่ตนเองใฝ่ฝัน เน้นการดำเนินชีวิตประจำวันมากกว่าเพื่อการท่องเที่ยว ไม่ใช่การอยู่ถาวร ยังคงกลับญี่ปุ่น การพำนักระยะยาวสามารถแบ่งประเภทได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของแต่ละบุคคล ไม่ว่าจะเป็นแบบใช้ชีวิตหลังเกษียณ (Silver style) แบบพักผ่อนและสันทนาการ (Resort life style) แบบใช้ชีวิตสองพื้นที่คือที่ญี่ปุ่นกับต่างประเทศ (Dual life style) และแบบเรียนรู้ชีวิตคือสร้างคุณค่าให้ตนเองด้วยการเป็นอาสาสมัคร (Volunteer style) (Tomohiro Toda 2001: 35) จากนั้นรูปแบบการเคลื่อนย้ายดังกล่าว ได้รับการส่งเสริมและตอบรับจากหลายๆ ประเทศ กลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ในศตวรรษที่ 21 รู้จักกันในชื่อ “ลองสเตย์” หรือการท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาว

คำว่า “ลองสเตย์” เป็นคำที่มูลนิธิลองสเตย์ญี่ปุ่น (Longstay Foundation) กำหนดขึ้นเพื่ออธิบายการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่นี้ โดยให้คำจำกัดความ 5 ข้อ ดังนี้ (1) เป็นการอาศัยอยู่ระยะเวลานานตั้งแต่ 2 สัปดาห์ขึ้นไป แล้วกลับมายังญี่ปุ่น มิได้เป็นการพำนัถาวร (2) เช้าที่อยู่อาศัยหรือมีที่อยู่อาศัยในต่างประเทศสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ได้อยู่ชั่วคราวในที่พักสำหรับนักเดินทางระยะสั้น ๆ เช่น โรงแรม เป็นต้น (3) เสริมสร้างคุณค่าให้กับชีวิตและติดต่อสื่อสารกับคนในท้องถิ่น (4) เน้นการดำเนินชีวิตประจำวันมากกว่าการท่องเที่ยว (5) มีเงินทุนหลักที่ประเทศญี่ปุ่น จากนั้นหลายๆ องค์กรนำคำนิยามนี้ไปใช้ และสรุปลักษณะของการท่องเที่ยว

รูปแบบนี้ปรับใช้แตกต่างกันตามนโยบาย หรือจุดประสงค์ ยกตัวอย่าง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มาเลเซียจัดโปรแกรมและวิชา Malaysia My second Home (MM2H) สำหรับคนญี่ปุ่นที่ต้องการพำนักระยะยาวที่มาเลเซีย โดยมีเงื่อนไขดังนี้ อนุญาตให้พำนักระยะยาวได้นานที่สุด 10 ปี หากมีวีซ่าแล้วสามารถเดินทางเข้า-ออกประเทศได้ไม่จำกัดครั้ง และมีสิทธิประโยชน์ต่างๆ เช่น ซื้อบ้านได้ ทำงานพิเศษได้ ได้รับการยกเว้นเสียภาษีรายได้เงินบำนาญ เป็นต้น ไม่อนุญาตให้อาศัยอยู่ถาวร แต่หากได้รับการอนุญาตจากกรมตรวจคนเข้าเมืองก็ขยายเวลาอาศัยต่อได้ 10 ปี (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2014) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยกำหนดนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาว เพื่อส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาพำนัในประเทศเกิน 30 วันขึ้นไป โดยเน้นนักท่องเที่ยว 4 กลุ่ม คือ กลุ่มนักท่องเที่ยวในฤดูหนาว กลุ่มนักท่องเที่ยวหลังเกษียณอายุ 50 ปีขึ้นไป กลุ่มนักเรียนและนักศึกษา และกลุ่มนักกีฬาที่มาเก็บตัวฝึกซ้อม (กรมการท่องเที่ยว, 2014) ส่วนตัวอย่างของกลุ่มองค์กร ได้แก่ กลุ่ม Chiang Mai Longstay Life Club หรือ CLL เป็นกลุ่มที่คนญี่ปุ่นวัยเกษียณรวมตัวกันและจัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างสัมพันธ์ไมตรีระหว่างคนญี่ปุ่นที่อาศัยในจังหวัดเชียงใหม่หรือบริเวณใกล้เคียง กระจายข้อมูลข่าวสารและมีชมรมภายในกลุ่มอีก เช่น ฝ้ายรุทธการ วัฒนธรรมกีฬา เป็นต้น (Chiang Mai Longstay, 2014) ในวาระครบรอบ 10 ปี ประธานกลุ่ม CLL ได้กล่าวถึงบทบาทของ CLL ที่ผ่านมามีคนญี่ปุ่นภายในกลุ่มการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างกันดี นอกจากนี้ยังประสานงานให้ความร่วมมือกับกลุ่มคนญี่ปุ่นกลุ่มอื่นๆ และกลุ่มของคนไทยด้วย

ลักษณะการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่นี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีรายได้จากเงินบำนาญ ต้องการพักผ่อนและทำกิจกรรมต่างๆ ต้องการบริการด้านการแพทย์

เป็นต้น รัฐบาลไทยจึงได้กำหนดนโยบายส่งเสริมการพำนักระยะยาว เพื่อเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการส่งเสริมเศรษฐกิจของประเทศ โดยปี ค.ศ. 1998 รัฐบาลไทยกำหนดวีซ่าพำนักระยะยาว สำหรับผู้พำนักระยะยาวชาวต่างประเทศ (บางสัญชาติ เช่น ญี่ปุ่น อเมริกา) มี 2 ชนิด คือ วีซ่าลงสแตย์ (Non Immigrant Visa O-A) กับวีซ่าเงินบำนาญ (Non Immigrant Visa O (Pension)) ปี ค.ศ. 2001 กำหนดแผนบริการ One Stop Service และปีถัดไปมีการจัดตั้งบริษัทไทยจัดการลงสแตย์จำกัด (Thai Longstay Management Co.,Ltd.: TLM) ในท้องถิ่นเองก็มีความเคลื่อนไหวต่อสถานการณ์การเพิ่มขึ้นของคนญี่ปุ่นที่มาพำนักระยะยาว อาทิ หอการค้าจังหวัดเชียงใหม่สร้างความร่วมมือกับองค์กรเอกชนญี่ปุ่นโดยเน้นเรื่องความร่วมมือเกี่ยวกับโคโระ (การดูแลและปรนนิบัติระยะยาว) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีโครงการหมู่บ้าน และอุทยานวิทยาศาสตร์ทางการแพทย์เพื่อรองรับกลุ่มผู้สูงอายุคนญี่ปุ่นเป็นหลักในระยะเริ่มแรกเนื่องจากจำนวนผู้สูงอายุคนญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อีกทั้งจากการสำรวจขององค์กรลงสแตย์ประเทศญี่ปุ่น พบว่าไทยติด 5 อันดับแรกประเทศปลายทางที่กลุ่มตัวอย่างคนญี่ปุ่นใฝ่ฝันมาพำนักระยะยาว ตั้งแต่ ค.ศ. 2006-2012 (Long Stay Foundation, 2012) และล่าสุดข้อมูลจำนวนคนญี่ปุ่นที่ยื่นเอกสารแจ้งอยู่ในไทยเกิน 90 วันจากสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ นครเชียงใหม่ ค.ศ. 2012 มี 3,867 คน (ชาย 2,597 คน และหญิง 1,270 คน) เพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 2001 เกือบ 5 เท่า

3. แนวคิดและทฤษฎี

การศึกษาเรื่องการปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณในจังหวัดเชียงใหม่ เกี่ยวข้องกับแนวคิดการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะคนญี่ปุ่นมีระบบสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างจากระบบสังคม

และวัฒนธรรมไทย แต่ได้มาพำนักระยะยาวและสร้างชุมชนคนญี่ปุ่นในเชียงใหม่ จากการศึกษาของสุดปรารถนา ดวงแก้ว (2012) สรุปไว้ว่าชุมชนคนญี่ปุ่นมีทั้งแบบชุมชนทางกายภาพ และชุมชนเครือข่าย โดยมีเครือข่ายแบบเป็นทางการและเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างกันภายในเครือข่ายและนอกเครือข่าย ส่วนการปฏิสัมพันธ์กับคนไทยในท้องถิ่น พบว่ามีแต่น้อย และจำกัดเฉพาะกับคนบางกลุ่ม การจะเชื่อมโยงข้ามสังคมและวัฒนธรรมให้เป็นไปอย่างราบรื่นได้นั้น บทความนี้มองว่าต้องศึกษาแนวคิดเรื่องการปรับตัวข้ามวัฒนธรรม และทุนทางสังคม เพื่อค้นหาลักษณะคนญี่ปุ่นที่สามารถปรับตัวได้ดีในสังคมไทย ซึ่งจะเป็นกุญแจดอกสำคัญที่จะทำให้กระบวนการปรับตัว และนำไปสู่การพัฒนาความสัมพันธ์อย่างเข้มข้นและยั่งยืนต่อไป

3.1 แนวคิดเรื่องการปรับตัวข้ามวัฒนธรรม

การปรับตัวในความหมายกว้างๆ คือการศึกษาด้านการปรับตัวทางชีวภาพ เช่น มนุษย์หรือสัตว์กับสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว รวมถึงการปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์นั้นๆ และศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมซึ่งอยู่ในรูปของวัตถุ และไม่ใช่วัตถุ งานวิจัยอื่นๆ มักกล่าวถึงการปรับตัวในเชิงปัจเจกบุคคลเชิงจิตวิทยา แต่บทความนี้จะนำเสนอการปรับตัวทางวัฒนธรรม รวมถึงการปรับตัวข้ามวัฒนธรรม โดยศึกษางานวรรณกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

วรุฒิ โรมรัตน์พันธุ์ สรุปงานเขียนของ Coleman (1990) เกี่ยวกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมไว้ว่า การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมตนเองจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่ม

มากกว่าระดับปัจเจกบุคคล การสืบทอดวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดเป็นกลุ่ม จากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม พฤติกรรมมนุษย์ที่ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่มีพฤติกรรมใดที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้เลย

อมรา พงศาพิชญ์ (2000) กล่าวถึงเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมว่าเป็นเรื่องการปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural interaction) มีลักษณะที่สอดคล้องและขัดแย้ง มีศัพท์ที่ใช้ต่างกันหลายคำ เช่น การปรับตัว (adaptation) การสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม (acculturation) การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม (cultural assimilation) บูรณาการทางวัฒนธรรม (cultural integration) และความขัดแย้งทางวัฒนธรรม (cultural conflict) เป็นต้น

รัตนา บุญมธุระ ศึกษาเรื่องการปรับตัวข้ามวัฒนธรรมของภรรยาฝรั่ง : ผู้หญิงอีสานกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม สรุปได้ว่า การแต่งงานข้ามวัฒนธรรมระหว่างผู้หญิงชาวไทยกับสามีชาวฝรั่งเศสทำให้วัฒนธรรมไทยโดดเด่นมากขึ้น ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามจากสามีชาวฝรั่งเศส เช่น การไปทำบุญวัดไทยในประเทศตะวันตก ส่วนในท้องถิ่นก็มีการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก เช่น ทำให้ผู้หญิงไทยแม้จะเคยแต่งงานมาก่อนก็ได้ด้อยคุณค่าลงไปตามวิถีคิดแบบเดิมของคนไทย บางส่วนเกิดการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับกระแสโลกเกิดเป็นวัฒนธรรมลูกผสม ปัจจุบันมีหลายพื้นที่เกิดการปรับตัวข้ามลักษณะทางกายภาพ และข้ามวัฒนธรรมทั้งแบบกลืน ผสม และแบ่งพื้นที่กันอยู่ เช่น ประชากรที่มีความแตกต่างทางลักษณะทางกายภาพอย่างชัดเจนระหว่างคนผิวขาวและคนผิวดำในสหรัฐอเมริกา มีการปรับตัวในลักษณะรวมกันเป็นเนื้อเดียว กล่าวคืออยู่ร่วมกัน ที่มาเลเซียประกอบด้วยคนหลายเชื้อชาติ คือชาวมลายูเชื้อสายมาเลย์ จีน และอินเดีย ปรับตัวกันโดยแบ่งเขตพื้นที่อยู่อาศัย และแบ่งสัดส่วนสิทธิของทางราชการตามเชื้อชาติ เป็นต้น

บทความนี้เสนอการปรับตัวของคนญี่ปุ่นที่อยู่ในเชียงใหม่ แม้ว่าที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของไทยและญี่ปุ่นตั้งอยู่ในทวีปเอเชียเหมือนกัน แต่ระบบความคิดทางสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นมีหลายประเด็นที่มีความแตกต่างกับสังคมไทย จากการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถามครั้งนี้พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย ซึ่งปรับตัวทางสังคมได้ยากกว่าเพศหญิง อีกทั้งยังเป็นผู้ที่อยู่ในวัยหลังเกษียณ ซึ่งเป็นช่วงวัยที่ปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมใหม่ได้ยากกว่าช่วงวัยอื่น การปรับตัวที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่ไม่ได้มีการหลอมรวมคนไทยกับคนต่างประเทศเข้าด้วยกันดังเช่นอเมริกา รัฐบาลไม่ได้มีการแบ่งเขตแหล่งที่อยู่อาศัยอย่างชัดเจนดังเช่นมาเลเซีย คนไทยท้องถิ่นและคนต่างประเทศที่พำนักอยู่ในเชียงใหม่ยังคงดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของตน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือคนญี่ปุ่นไม่ได้ดำเนินชีวิตตนเองให้กลายเป็นคนไทย เพียงแต่ร่วมดำเนินชีวิตในสังคมเดียวกัน ซึ่งบางคนพัฒนาความสัมพันธ์งานกับคนไทยท้องถิ่นและตัดสินใจพำนักตลอดชีวิต

3.2 แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม

คนทั่วไปมีความเข้าใจเรื่อง “ทุน” ว่าเป็นเรื่องของวัตถุ สิ่งของ และทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งเน้นไปทางเศรษฐศาสตร์ แต่นอกจากด้านเศรษฐศาสตร์แล้วยังพิจารณา “ทุน” ในมิติอื่นได้อีกมากมาย อาทิ มิติทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งทำให้ “ทุน” มีความหมายกว้างขวางมากขึ้น โดยมีผู้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ดังต่อไปนี้

Giddens (2012) นักสังคมวิทยากล่าวไว้ว่า การติดต่อแลกเปลี่ยนเป็นเสมือนเครือข่ายที่มีการติดต่อกันระหว่างบุคคล ระหว่างกลุ่ม หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่มทั้งทางตรงและทางอ้อม เครือข่ายของปัจเจกบุคคลมักจะเป็นผู้ที่มีลักษณะบางประการคล้ายกัน เช่น เพศ เชื้อชาติ ชนชั้น เป็นต้น แต่กลุ่มและองค์กรสามารถทำให้บุคคลที่มีความต่างกันดังกล่าวเชื่อมโยงกันได้ และกล่าวเพิ่มเติมว่ากลุ่มทางสังคม

เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเครือข่าย แต่ไม่ใช่ทุกเครือข่ายจะเป็นกลุ่มทางสังคม เพราะว่าหลายๆ เครือข่ายไม่เกิดการติดต่อแลกเปลี่ยนระหว่างกัน นอกจากนี้ Giddens กล่าวถึงแนวคิดของ Putnam ว่าทุนทางสังคมมี 2 ชนิด คือ (1) ทุนทางสังคมแบบบริจิจ (bridging social capital) คือมองสิ่งที่อยู่ภายนอกและรวมสิ่งที่มีลักษณะแตกต่างกันให้เข้ากัน เช่น การเคลื่อนไหวสิทธิมนุษยชนระหว่างคนผิวขาวและคนผิวดำ (2) ทุนทางสังคมแบบบอนด์ดิ้ง (bonding social capital) คือมองสิ่งที่อยู่ภายในและคัดผู้ที่แปลกแยกออก รวมสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันและทำให้เป็นกลุ่มที่รวมผู้คนลักษณะเดียวกัน (homogeneous groups) (Giddens (2012: 815))

The Handbook of Social Capital กล่าวถึงแนวคิดของ Putnam ไว้ว่า ทุนทางสังคมเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยใหญ่หรือองค์กรต่างๆ ทางสังคม ขณะเดียวกันทุนทางสังคมก็เป็นทุนเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้นั้น ทำให้ทุนทางสังคมมีบทบาทในสังคม และสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคม (The Handbook Of Social Capital 2010: 4)

วรวิทย์ โรมรัตน์พันธุ์ (2005: 15-16) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นทุนที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจของคน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันของคน หรือตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ความเอื้ออาทรต่อกันและความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยิ่งใช้ยิ่งเพิ่มพูนและยังสามารถลดช่องว่างระหว่างคนกับคน คนกับสถาบัน หรือระหว่างสถาบันกับสถาบัน ซึ่งจะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถทำงานร่วมกันจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมคือทุนที่บุคคล หรือองค์กรใช้สร้างความสัมพันธ์ หรือเครือข่ายเพื่อเกิดผลประโยชน์หรือลด/แก้ปัญหา ทุนทางสังคมจะถูกใช้มากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับบุคคลหรือองค์กรนั้นๆ

Yoji inaba (2011) กล่าวถึงองค์ประกอบ 3 ส่วนของทุนทางสังคม คือ ความเชื่อใจ ระเบียบกฎเกณฑ์ร่วมกันและเครือข่าย (สายใย) และกล่าวถึงความโดดเด่นว่าเป็นปัญหาสังคมมากกว่าเป็นปัญหาส่วนบุคคล โดยเฉพาะผู้สูงอายุเพศชายจะรู้สึกโดดเดี่ยวมากกว่าคนอื่นแม้ว่าจะอาศัยอยู่กับครอบครัว การแก้ปัญหาดังกล่าวนี้นี้ต้องอาศัยทุนทางสังคมเพราะการมีทุนทางสังคมนั้นสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น ส่งผลดีต่อสุขภาพกายและสุขภาพใจ

การเคลื่อนไหวเพื่อส่งเสริมการพำนักระยะยาวของคนญี่ปุ่นในไทยทั้งจากไทยและญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ คือ ทั้งสองฝ่ายต่างจัดตั้งองค์กรเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างคนไทยกับคนญี่ปุ่น เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นทั้งในระดับมหภาคและจุลภาค การพัฒนาความสัมพันธ์ให้กว้างและลึกจำเป็นต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคม (social network) ในแต่ละระดับ ความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดขึ้นและรวมถึงการขับเคลื่อนได้ยากหากขาดกลไกสำคัญหลัก นั่นคือทุนทางสังคม (social capital) สำหรับบทความนี้วิเคราะห์การใช้และสร้างทุนทางสังคมของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณต่อการปรับตัวข้ามวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

4. ขอบเขตของการศึกษานี้

พื้นที่ในการศึกษา คือจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ระยะเวลาในการเก็บข้อมูลคือช่วงวันที่ 15-23 กันยายน ค.ศ. 2013 กลุ่มตัวอย่างคือผู้ที่มีสัญชาติญี่ปุ่น วัยเกษียณหรืออายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป ถือวีซ่าลงสเตย์ วีซ่าเงินบำนาญ และวีซ่าท่องเที่ยว อาศัยหรือดำเนินกิจกรรมหลักอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ติดต่อกันมากกว่า 3 เดือนขึ้นไป และไม่ใช่ผู้ที่เดินทางมาเพื่อการทำงานหรือประกอบกิจการอันก่อให้เกิดรายได้ในประเทศไทย วิธีการเก็บข้อมูลโดยแจกแบบสอบถามภาษาญี่ปุ่น 150 ชุด แต่รวบรวม

คืนได้ 113 ชุด เนื่องจากช่วงเดือนกันยายน³ เป็นช่วงที่คนญี่ปุ่นทยอยกลับประเทศ ทำให้คนญี่ปุ่นที่เป็นกลุ่มตัวอย่างมีจำนวนลดลง อย่างไรก็ตามผู้ที่ยังคงพำนักระยะยาวอยู่ ถือว่าเป็นผู้ที่พำนักระยะยาวเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ซึ่งตรงกับวัตถุประสงค์ในการศึกษารุ่นนี้ วิธีการแจกแบบสอบถามคือใช้วิธีสโนว์บอล (snowball sampling) และวิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงโดยผู้วิจัยเดินแจกตามที่พักอาศัย ร้านค้าที่มีลูกค้าญี่ปุ่นใช้บริการจำนวนมาก พื้นที่ที่คนญี่ปุ่นทำกิจกรรมร่วมกัน และพื้นที่สถานศึกษา โดยคำถามในแบบสอบถามคนญี่ปุ่นนั้นพิจารณาจากข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมขณะทำวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแบบสอบถามครั้งนี้ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ (1) ข้อมูลส่วนตัว (2) ข้อมูลเกี่ยวกับการพำนักระยะยาว (3) การปรับตัวในการพำนักระยะยาว และ (4) ระดับความพอใจต่อสาธารณูปโภคและสภาพแวดล้อม ซึ่งบทความนี้เน้นผลที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์คือการปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณในจังหวัดเชียงใหม่ โดยรวบรวมสถิติเป็นเปอร์เซ็นต์ วิเคราะห์และอภิปรายผล

5. สรุปผลการศึกษา

5.1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาวในเชียงใหม่

หัวข้อนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลส่วนตัว และข้อมูลเกี่ยวกับการพำนักระยะยาวในเชียงใหม่ของกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ ตั้งแต่ข้อ (1-1) ถึง (1-7)

(1-1) เพศ “ชาย” 77.9% (88 คน) และ “หญิง” 22.1% (25 คน) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศชาย เนื่องจากผู้ชายคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณในจังหวัดเชียงใหม่มีสัดส่วนมากกว่าผู้หญิงถึง 2 เท่า

(1-2) อายุมากที่สุดคือ 87 ปี อายุน้อยที่สุดคือ 54 ปี อายุเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่างคือ 67.9 ปี และแบ่งเป็นช่วงอายุและเรียงลำดับจากมากไปน้อยได้ดังต่อไปนี้ “ช่วงอายุ 60 ปี” 61.7% (69 คน) “ช่วงอายุ 70 ปี” 31.4% (36 คน) “ช่วงอายุ 80 ปี” 3.6% (4 คน) “ช่วงอายุ 50 ปี” 2.7% (3 คน)

(1-3) สถานภาพการสมรส “สมรส” 69.9% (79 คน) “หย่า” 10.6% (12 คน) “คู่สมรสเสียชีวิต” 9.7% (11 คน) และ “โสด” 9.7% (11 คน)

(1-4) ภูมิลำเนาโดยแบ่งตามภูมิภาค “ภูมิภาคคันโต” 38.2% (39 คน) “ภูมิภาคคินกิ” 24.5% (25 คน) “ภูมิภาคชูบุ” 11.8% (12 คน) ภูมิภาคคิวชู 6.9% (7 คน) ภูมิภาคชิโกกุ 5.9% (6 คน) ฮอกไกโด 4.9% (5 คน) ภูมิภาคโทโฮกุ 3.9% (4 คน) ภูมิภาคชูโกกุ 2.9% (3 คน) และโอกินาวา 1.0% (1 คน)

(1-5) ระดับการศึกษา “ระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรี” 51.4% (57 คน) “ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า” 37.8% (42 คน) “ระดับสูงกว่าปริญญาตรีและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น” อย่างละ 5.4% (6 คน)

³ จำนวนคนญี่ปุ่นที่พำนักระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่แปรผันตามฤดูกาล ดังต่อไปนี้ ช่วงเดือนกันยายนและตุลาคมคนญี่ปุ่นเริ่มทยอยกลับญี่ปุ่น เพราะเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเข้าสู่ฤดูใบไม้ร่วง อากาศเย็นสบาย เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมีนาคมเป็นช่วงที่ญี่ปุ่นเข้าสู่ฤดูหนาว คนญี่ปุ่นจะเดินทางมาพำนักระยะยาวที่เชียงใหม่จำนวนมากที่สุด โดยเฉพาะเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ พอเข้าเดือนเมษายนคนญี่ปุ่นบางส่วนจะเริ่มเดินทางกลับญี่ปุ่น เนื่องจากเป็นช่วงฤดูใบไม้ผลิ เป็นช่วงที่ดอกซากุระผลิบาน อากาศอบอุ่น หลานๆ เปิดเทอมการศึกษา ในทางกลับกันเป็นช่วงเวลาที่ยอดนิยมของเชียงใหม่ จากนั้นเดือนพฤษภาคมคนญี่ปุ่นก็จะเริ่มทยอยกลับเข้ามาจนถึงเดือนสิงหาคม เนื่องจากญี่ปุ่นเข้าสู่ฤดูร้อน ในขณะที่เชียงใหม่เป็นฤดูฝนเย็นชุ่มฉ่ำ

(1-6) อาชีพสุดท้ายที่ทำก่อนมาเชียงใหม่ คือ “พนักงานบริษัท” 51.8% (57 คน) “ประกอบกิจการส่วนตัว” 17.3% (19 คน) “ข้าราชการ” 10.9% (12 คน) “แม่บ้าน/พ่อบ้าน” 6.4% (1 คน) “พนักงานแบบไม่ประจำ/งานพิเศษ/ฟรีแลนซ์” 6.4% (7 คน) และ “อื่นๆ” 7.3% (8 คน)

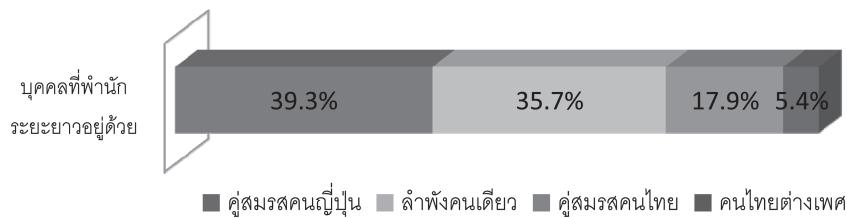
(1-7) ทักษะด้านภาษา แบ่งออกเป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยทั้งทักษะการพูดและการอ่าน พบว่ามีผู้ที่ตอบว่าตนเองมีทักษะการพูดอ่านภาษาอังกฤษและการพูดอ่านภาษาไทยว่า “ดีมาก” อย่างละ 1 คนเท่านั้น กรณีการพูดและการอ่านภาษาอังกฤษมีผู้ที่ตอบว่า “นิดหน่อย” มากที่สุด ส่วนกรณีการพูด

ภาษาไทยตอบว่า “นิดหน่อย” มากที่สุด และการอ่านภาษาไทยตอบว่า “ไม่ได้เลย” มากที่สุด

ส่วนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการพำนักระยะยาวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณในเชียงใหม่ ดังข้อ (2-1) ถึง (2-6)

(2-1) ประเภทของวิชา ได้แก่ วิชาลองสเตย์ 56.6% (64 คน) วิชาเงินบำนาญ 32.7% (37 คน) วิชาอื่นๆ 8.8% (10 คน) และไม่มีวิชา 1.8% (2 คน)

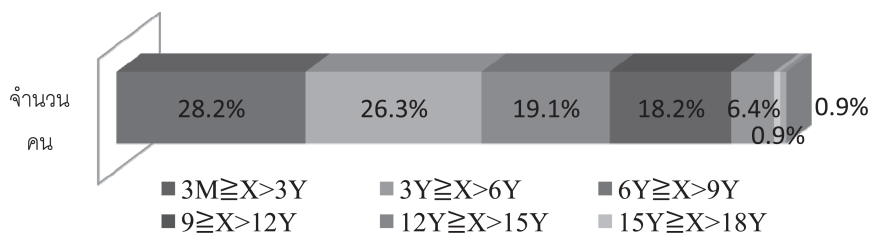
(2-2) ปัจจุบันกลุ่มตัวอย่างพำนักระยะยาวกับคู่สมรสคนญี่ปุ่น พักลำพังคนเดียว คู่สมรสคนไทย และคนไทยต่างเพศ ตามลำดับ ดังกราฟที่ 2

กราฟที่ 2 บุคคลที่พำนักระยะยาวอยู่ด้วย

(2-3) ระยะเวลาพำนัที่เชียงใหม่ ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างพำนักระยะยาวนานที่สุดคือ 20 ปี และ

พำนักระยะยาวสั้นที่สุดคือ 3 เดือน สามารถแบ่งออกเป็นช่วงต่างๆ 3 ปี ได้ดังกราฟที่ 3

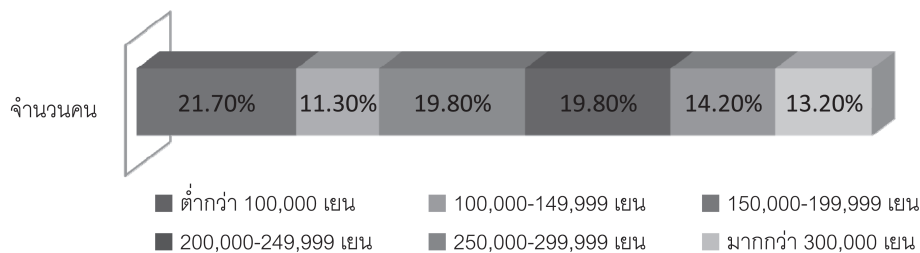

กราฟที่ 3 ระยะเวลาพำนัที่เชียงใหม่ของคณญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณ (M = เดือน และ Y = ปี)

(2-4) แหล่งรายได้ปัจจุบัน (ตอบได้มากกว่า 1 ตัวเลือก) ดังนี้ เงินบำนาญ 94.5% (104 คน) ซึ่งประกอบด้วยเงินบำนาญสวัสดิการพนักงานเอกชน 46.4% (51 คน) เงินบำนาญสวัสดิการ

ข้าราชการ 10.0% (11 คน) เงินบำนาญสวัสดิการพลเรือน 7.3% (8 คน)

(2-5) รายได้ต่อเดือน โดยเรียงตามลำดับตั้งแต่ต่ำกว่า 100,000 เยนต่อเดือนถึงมากกว่า 300,000 เยนต่อเดือน ดังกราฟที่ 4

กราฟที่ 4 รายได้ต่อเดือนของกลุ่มตัวอย่าง (1 บาท เท่ากับ 0.3 บาท)

(2-6) เหตุผลจากทางญี่ปุ่นหรือปัจจัยผลักดัน และจากไทยหรือปัจจัยดึงดูดที่ทำให้ตัดสินใจมาพำนักระยะยาวที่เชียงใหม่ 5 อันดับแรก ปัจจัยผลักดัน ได้แก่ 1) ญี่ปุ่นหนาวเกินไป 2) ค่าครองชีพที่ญี่ปุ่นสูง 3) เบื่อหน่ายญี่ปุ่นจึงอยากจะหลีกเลี่ยง 4) เพื่อสุขภาพ 5) สนใจวัฒนธรรมอื่น ส่วนปัจจัยดึงดูด ได้แก่ 1) ค่าครองชีพถูก 2) อากาศดี (ไม่ร้อนไม่หนาวเกินไป) 3) สภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัยดี 4) อยากคบหากับคนไทยท้องถิ่น 5) เป็นความต้องการของสมาชิกในครอบครัว

จากแบบสอบถามสรุปลักษณะของกลุ่มตัวอย่างได้ดังนี้ พบว่าเพศชายพำนักระยะยาวมากกว่าเพศหญิง อายุเฉลี่ยคือ 67.9 ปี ส่วนมากมาจากภูมิภาคนอกภาคคันโต เช่น โตเกียว ชิเบ ส่วนใหญ่มีสถานภาพ “สมรส” และ “มีทั้งครอบครัวและอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่อยู่อาศัยที่ญี่ปุ่น” ระดับการศึกษาสูงสุด “ระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรี” อาชีพสุดท้ายก่อนมาเชียงใหม่คือพนักงานบริษัท ส่วนทักษะทางภาษาอังกฤษและภาษาไทย พบว่าส่วนมากจะพูดอ่านภาษาอังกฤษได้มากกว่าภาษาไทย แต่ยังคงอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างอ่อน 1 ใน 4 เคยพำนักระยะยาวที่อื่นก่อนมาเชียงใหม่ ส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์มา

เที่ยวเชียงใหม่ก่อนมาพำนักระยะยาว มักมาพำนักรับรู้กับคู่สมรสคนญี่ปุ่น แต่หากแบ่งตามเพศแล้วพบว่าผู้ชายมาลำพังคนเดียวมากกว่ามากกับคู่สมรสคนญี่ปุ่น รายได้ต่อคนส่วนมากต่ำกว่า 1 แสนเยนต่อเดือน และเหตุผลในการตัดสินใจมานั้นมีเพราะมีความสนใจในวัฒนธรรม และต้องการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่น

5.2 การปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณในจังหวัดเชียงใหม่

หัวข้อนี้ประกอบด้วยหัวข้อย่อย ได้แก่ การปรับตัวด้านการสื่อสาร ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม การเข้าร่วมกลุ่ม การเพิ่มโอกาสในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่น และการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยเป็นต้น โดยสรุปข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามส่วนที่ 3 ดังข้อ (3-1) ถึง (3-7) ต่อไปนี้

(3-1) การปรับตัวในการพำนักระยะยาวที่เชียงใหม่ แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านการสื่อสาร ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม โดยเลือกหัวข้อจากข้อมูลที่ได้จากการสังเกตการณ์ในพื้นที่ที่ศึกษาปี ค.ศ. 2012 ซึ่งแต่ละด้านจะมี 6 ข้อย่อย และแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ ทำบ่อยครั้ง ทำบางครั้ง ไม่ค่อยทำ และไม่เคยทำเลย ดังตารางที่ 1

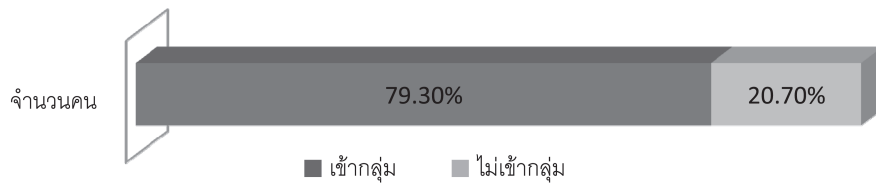
ตารางที่ 1

การปรับตัวต่างๆ และระดับความถี่ในการปรับตัวเพื่อการผ่านระยะยาวของคนญี่ปุ่น

	ความถี่ในการปรับตัว	ข้อย่อยที่ถูกเลือกมากที่สุดในแต่ละระดับความถี่
ด้านการติดต่อสื่อสาร	ทำบ่อยครั้ง	“อ่านข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่จาก free copy อินเทอร์เน็ต เป็นต้น” / “เข้ากลุ่มคนญี่ปุ่นเพื่อรับข้อมูลต่างๆ” / “เรียนภาษาไทยเพื่อสนทนากับคนไทย”
	ทำบางครั้ง	“เข้ากลุ่มคนญี่ปุ่นเพื่อรับข้อมูลต่างๆ” / “เรียนภาษาไทยเพื่อสนทนากับคนไทย”
	ไม่ค่อยทำ	ไม่มี
	ไม่เคยทำเลย	“เรียนภาษาอังกฤษเพื่อสนทนากับคนไทย” / “รับชมโทรทัศน์ภาษาไทย” / “เป็นผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร เช่น ทางอีเมล ทางบล็อกส่วนตัว”
ด้านสังคม	ทำบ่อยครั้ง	“ขับซัรยอนด์หรือรถจักรยานยนต์ในไทย”
	ทำบางครั้ง	“สร้างเพื่อนคนไทย” / “เข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนระหว่างคนไทยและคนญี่ปุ่น”
	ไม่ค่อยทำ	“เข้าร่วมกลุ่มที่มีคนญี่ปุ่นที่สามารถพูดภาษาไทยได้”
	ไม่เคยทำเลย	“เข้าร่วมกลุ่มที่มีคนไทย” / “เลียนแบบรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทย”
ด้านวัฒนธรรม	ทำบ่อยครั้ง	“ทักทายแบบไทย” / “ใช้ช้อนส้อม หรือใช้มือเปล่ารับประทานอาหารไทย”
	ทำบางครั้ง	“พยายามคิดและเข้าใจนิสัยของคนไทย”
	ไม่ค่อยทำ	ไม่มี
	ไม่เคยทำเลย	“ทำอาหารไทยรับประทานเองที่บ้าน” / “แต่งกายชุดไทย” / “เล่นกีฬาไทย”

(3-2) การเข้าร่วมกลุ่ม ตอบว่า “เข้าร่วมกลุ่มของคนญี่ปุ่น” 79.3% (88 คน) “ปัจจุบันไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มของคนญี่ปุ่น” 20.7% (23 คน) ดังกราฟที่ 6 และจำนวนผู้ที่ตอบว่าเข้าร่วม พบว่า มีการเข้าร่วมกลุ่มตั้งแต่ 1-4 กลุ่ม จำนวนผู้ที่เข้าร่วม 1 กลุ่มมี 48.6% (54 คน) จำนวนผู้ที่เข้าร่วม 2 กลุ่มมี 21.6% (24 คน) จำนวนผู้ที่เข้าร่วม 3 กลุ่มมี 8.1% (9 คน) และจำนวนผู้ที่เข้าร่วม 4 กลุ่มมี 0.9% (1 คน) กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมมีหลายกลุ่ม ได้แก่ CLL 33.3% (43 คน) กลุ่ม Tejusha tsudo

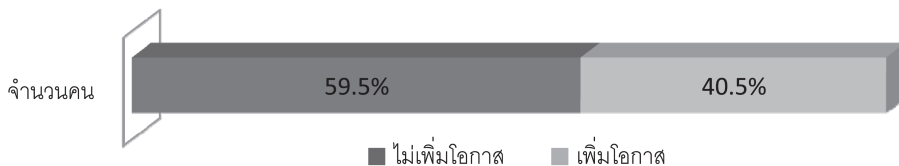
no kai 28.7% (37 คน) กลุ่ม Fukushima kai 8.5% (11 คน) กลุ่ม Tropical livener's club 7.8% (10 คน) กลุ่ม Chiangmai softball club 5.4% (7 คน) กลุ่มแบดมินตัน 3.8% (5 คน) กลุ่มกอล์ฟ กลุ่มคนญี่ปุ่นในเชียงใหม่ กลุ่มปิงปอง อย่างละ 3.1% (4 คน) กลุ่มคนญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ กลุ่มเทนนิส กลุ่มหมากล้อม กลุ่มเชียงใหม่มาราธอน อย่างละ 0.8% (1 คน) นอกจากนั้นในกลุ่มของคนญี่ปุ่นบางกลุ่มมีสมาชิกคนไทยเข้าร่วมด้วย

กราฟที่ 5 การเข้าร่วมและไม่เข้าร่วมกลุ่มคนญี่ปุ่นในปัจจุบัน

(3-3) เหตุผลในการเข้าร่วมกลุ่มดังกล่าว (ตอบได้มากกว่า 1 ตัวเลือก) คือ “อยากได้ข้อมูลเกี่ยวกับเชียงใหม่” 83.7% (72 คน) “อยากเข้าร่วมทำกิจกรรมและกีฬานันทนาการต่างๆ” 45.3% (39 คน) “ต้องการสร้างเพื่อนใหม่” 30.2% (26 คน) เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อถามเรื่องการเข้าร่วมกลุ่มกับการเพิ่มโอกาส

ในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่น พบว่า 59.5% (50 คน) เห็นว่าการเข้าร่วมกลุ่มของคนญี่ปุ่นไม่ได้เป็นการเพิ่มโอกาสในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่น ขณะที่ 40.5% (34 คน) เห็นว่าเป็นการเพิ่มโอกาสในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่น ดังกราฟที่ 6

กราฟที่ 6 การเข้าร่วมกลุ่มกับการเพิ่มโอกาสในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่น

(3-4) กลุ่มตัวอย่างที่ตอบว่าไม่เข้าร่วมกลุ่มคนญี่ปุ่นเพราะ “อยากจะทำนันทนาการด้วยตนเอง” “มีกลุ่มเพื่อนสนิทคนญี่ปุ่นของตนเองอยู่แล้ว” “มีเพื่อนคนไทยอยู่แล้ว” และ “ไม่อยากจะเข้าร่วมกลุ่มของคนญี่ปุ่น” ตามลำดับ

(3-5) ในเรื่องการปรับตัว กลุ่มตัวอย่างคิดว่าคนญี่ปุ่นที่สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่นได้ เป็นเพราะ “พูดภาษาไทยได้” “คนไทยพูดภาษาญี่ปุ่นได้” “คนไทยเข้าหาคนญี่ปุ่น” ส่วนเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างคิดว่าเป็นสาเหตุที่ไม่สามารถปรับตัวได้คือ “กำแพงด้านภาษา” “ไม่รู้กฎหมายไทย” “ไม่ทราบวิธีการติดต่อสัมพันธ์กับคนไทย” และ “ไม่มีเพื่อน” แม้ว่าอยากติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่นแต่ไม่สามารถทำได้ คิดว่าเป็นเพราะ “มีปัญหา

ด้านภาษา” “คนไทยพูดภาษาญี่ปุ่นไม่ได้” หรือ “มีเพื่อนคนญี่ปุ่นอยู่แล้ว”

(3-6) กลุ่มตัวอย่างมีคนรู้จักที่เคยมาผ่านกระยะยาวที่เชียงใหม่แต่ปัจจุบันไม่ผ่านกระยะยาวที่เชียงใหม่แล้วหรือไม่ “มี” 57.3% (59 คน) ส่วนเหตุผลที่ไม่ผ่านกระยะยาวที่เชียงใหม่แล้วโดยเรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ปัญหาด้านสุขภาพ เดินทางไปผ่านกระยะยาวที่ประเทศอื่น วัยสูงอายุขึ้น ปัญหาในครอบครัว และปัญหากับผู้หญิงไทย

(3-7) กลุ่มตัวอย่างตั้งใจจะผ่านกระยะยาวที่เชียงใหม่ “ตลอดชีพ” 37.0% (40 คน) “กำหนดเวลาชัดเจน” 16.7% (18 คน) “ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ด้านการเงินและด้านสุขภาพ” 47.3% (51 คน)

จากข้อมูลข้างต้นสรุปได้ว่าคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาวในเชียงใหม่มีการปรับตัวด้านการสื่อสาร สังคม และวัฒนธรรม ที่เห็นได้ชัดเจน ได้แก่ เรียนภาษาไทยมากกว่าเรียนภาษาอังกฤษ ขับขี่ยานพาหนะ เช่น จักรยานยนต์ รถยนต์ รับประทานอาหารญี่ปุ่นที่ทำขึ้นเอง หรือกรรยาเป็นผู้ทำ หากรับประทานอาหารนอกบ้านก็สามารถใช้ช้อน ส้อม และมือเปล่าเหมือนกับคนไทยท้องถิ่น เนื่องจากรูปแบบสังคมและวัฒนธรรมไทยดังกล่าวสามารถเลียนแบบและปฏิบัติได้ง่าย คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณส่วนใหญ่จึงเลือกที่จะเลียนแบบและปฏิบัติตาม แต่มีบางเรื่องที่คนญี่ปุ่นไม่ได้เลียนแบบและปฏิบัติตามเนื่องจากความแตกต่างด้านวิถีความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม ต้องการระยะเวลาในการเลียนแบบนาน รวมถึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องปฏิบัติ ได้แก่ การรับชมโทรทัศน์ภาษาไทย การเลียนแบบรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนไทย การทำอาหารไทยรับประทานเองที่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมหลายรูปแบบ เช่น แบบส่วนตัว แบบกึ่งทางการ และแบบทางการ อยู่ในลักษณะผสมผสานอยู่ด้วย

เมื่อพิจารณาความแตกต่างระหว่างผู้ที่เข้าร่วมกลุ่มกับผู้ที่ไม่เข้าร่วมกลุ่ม พบว่ามีความแตกต่างกันเล็กน้อยด้านความพอใจในการอยู่เชียงใหม่ คือผู้ที่เข้ากลุ่มตอบว่าพอใจกับการพำนักอยู่เชียงใหม่มากกว่าผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม ด้านการปรับตัวที่เชียงใหม่ ผู้เข้ากลุ่มตอบว่าตนเองสามารถปรับตัวได้ดีมากกว่าผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม นอกจากนี้ยังพบว่า การเข้ากลุ่มคนญี่ปุ่นเป็นการเพิ่มโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนญี่ปุ่นด้วยกันเอง อาทิ การทำกิจกรรมร่วมกัน การแนะนำเพื่อนใหม่ของสมาชิก เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มความสามารถในการติดต่อกับคนไทยท้องถิ่นด้วย โดยพบว่าความสามารถในการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่นอยู่ในระดับ “ดีมาก” และ “ดี” รวมกันของคนญี่ปุ่นที่เข้ากลุ่ม 67.9% (53 คน) คนญี่ปุ่นที่ไม่เข้ากลุ่ม 52.2% (12 คน) ขณะเดียวกันตอบว่า “ไม่ค่อยได้” และ “ไม่ได้เลย” รวมกันของคนญี่ปุ่นที่เข้ากลุ่ม 32.1% (25 คน) คนญี่ปุ่นที่ไม่เข้ากลุ่ม 47.8% (11 คน) ซึ่งสรุปได้ว่า คนญี่ปุ่นที่เข้ากลุ่มเห็นว่าตนเองสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่น “มากกว่า” ผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2

การเข้ากลุ่มกับระดับความสามารถในการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่น

การเข้า/ ไม่เข้ากลุ่ม	ความสามารถในการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยท้องถิ่น				รวม
	ดีมาก	ดี	ไม่ค่อยได้	ไม่ได้เลย	
ผู้ที่เข้ากลุ่ม	19.2% (15 คน)	48.7% (38 คน)	24.4% (19 คน)	7.7% (6 คน)	100% (78 คน)
ผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม	17.4% (4 คน)	34.8% (8 คน)	30.4% (7 คน)	17.4% (4 คน)	100% (23 คน)
รวม	18.8% (19 คน)	45.5% (46 คน)	25.7% (26 คน)	9.9% (10 คน)	100% (101 คน)

6. การสร้างทุนทางสังคมเพื่อการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในเชียงใหม่

การศึกษาครั้งนี้ สรุปลักษณะการสร้างทุนทางสังคมเพื่อการปรับตัวทางสังคม และวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่ผ่านกระยะยาวในเชียงใหม่ ได้แก่ การเข้าร่วมกลุ่มแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การรับประทานอาหารกับคนไทย การทำกิจกรรมร่วมกับคนไทย การเรียนภาษาไทย การทำกิจกรรมอาสาสมัครต่างๆ เป็นต้น โดยนำหัวข้อบาง

ส่วนจาก ตารางที่ 1 หัวข้อที่มีผู้ตอบว่า “ทำบ่อยครั้ง” กับ “ทำบางครั้ง” มากที่สุด โดยเรียงลำดับจากระดับการสร้างและใช้ทุนทางสังคม และระดับความเข้มข้นในการปฏิสัมพันธ์กับคนไทย จากมากไปหาน้อย โดยแบ่งลักษณะการปฏิสัมพันธ์เป็น 3 กลุ่ม คือ การปฏิสัมพันธ์แบบส่วนตัว การปฏิสัมพันธ์แบบกึ่งส่วนตัวกึ่งทางการ และการปฏิสัมพันธ์แบบทางการ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3

การสร้างและการใช้ทุนทางสังคมของคนญี่ปุ่น

	การปฏิสัมพันธ์แบบส่วนตัว	การปฏิสัมพันธ์แบบกึ่งส่วนตัว กึ่งทางการ	การปฏิสัมพันธ์แบบทางการ
สร้างทุนทางสังคมมาก สร้างทุนทางสังคมน้อย	การมีคู่สมรสคนไทย		
	การมีเพื่อนคนไทย	การมีเพื่อนคนไทย	
	เรียนและพูดภาษาไทย	เรียนและพูดภาษาไทย	เรียนและพูดภาษาไทย
	ทำกิจกรรมร่วมกับคนไทย	ทำกิจกรรมร่วมกับคนไทย	ทำกิจกรรมร่วมกับคนไทย
			จับชื้อาพาหนะที่ไทย
	พยายามคิดและเข้าใจคนไทย	พยายามคิดและเข้าใจคนไทย	
	เรียนรู้เกี่ยวกับไทยและท้องถิ่น	เรียนรู้เกี่ยวกับไทยและท้องถิ่น	เรียนรู้เกี่ยวกับไทยและท้องถิ่น
	สอนภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น	สอนภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น	สอนภาษาและวัฒนธรรมญี่ปุ่น
	รับประทานอาหารร่วมกับคนไทย	รับประทานอาหารร่วมกับคนไทย	รับประทานอาหารร่วมกับคนไทย
	ทักทายแบบไทย	ทักทายแบบไทย	ทักทายแบบไทย
		การเข้ากลุ่มแบบเป็นทางการ	การเข้ากลุ่มแบบเป็นทางการ
	การเข้ากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ	การเข้ากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ	
	อ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับเชียงใหม่	อ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับเชียงใหม่	อ่านข้อมูลข่าวสารต่างๆ เกี่ยวกับเชียงใหม่
	เข้าไปในพื้นที่ที่มีคนไทยมาก	เข้าไปในพื้นที่ที่มีคนไทยมาก	เข้าไปในพื้นที่ที่มีคนไทยมาก

จากตารางข้างต้นสรุปได้ว่า คนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณสร้างและใช้ทุนทางสังคมกับคนไทยท้องถิ่นในระดับต่างๆ เพื่อการปรับตัวในท้องถิ่น และการปรับตัวดังกล่าวยังก่อให้เกิดผลกระทบทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับท้องถิ่น และระดับชาติ โดยสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

(1) เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต เช่น ข้อมูลร้านอาหาร ข้อมูลเทศกาล ขั้นตอนการซื้อโทรศัพท์มือถือ และยานพาหนะ การท่องเที่ยววันหยุด ซึ่งเป็นข้อมูลเฉพาะเชิงลึก รู้เฉพาะคนในท้องถิ่น เป็นข้อมูลที่แตกต่างจากนักท่องเที่ยวทั่วไป มีรายละเอียดเชิงลึกถึงแก่นความคิดและความเชื่อของคนในท้องถิ่นด้วย เมื่อคนญี่ปุ่นทราบประเพณี ความเชื่อของสังคมไทยแล้ว ก็จะปรับตนเองทำตามครรลอง เช่น ผู้หญิงไม่เข้าไปในโบสถ์ ไม่ถอดเสื้อผ้าแช่น้ำพุร้อนในที่สาธารณะ ให้พี่แกพนักงานร้านอาหาร ไม่ลูบหัวเด็ก เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวนี้จะทำให้คนญี่ปุ่นไม่ฝ่าฝืนจารีตที่คนท้องถิ่นปฏิบัติ ไม่สร้างความแปลกประหลาดใจให้กับคนท้องถิ่นในเชิงลบ ทำให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น

(2) เกิดความเชื่อใจระหว่างกันและกันมากยิ่งขึ้นในระดับรากหญ้า เช่น คนญี่ปุ่นขอร้องไห้คนไทยช่วยติดต่อในการทำสัญญาซื้อขายจักรยานยนต์ คนญี่ปุ่นขอร้องไห้คนไทยเป็นล่ามเมื่อไปตรวจสุขภาพที่โรงพยาบาล คนไทยขอร้องไห้คนญี่ปุ่นสอนภาษาญี่ปุ่น คนไทยขอร้องไห้คนญี่ปุ่นสอนทำอาหารญี่ปุ่น เป็นต้น การติดต่อแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกันและกันยิ่งบ่อย ยิ่งสร้างความเชื่อใจระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้าใจและยอมรับความเป็นไทยและความเป็นญี่ปุ่นได้มากขึ้น ตลอดจนเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันต่อไป

(3) เกิดพลังต่อรองกับสังคมไทย ซึ่งสอดคล้องกับผลสรุปในบทความงานวิจัยของ Masako

Kawahara (2010) ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสาธารณะทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังจะเห็นได้จากการรวมกลุ่มของคนญี่ปุ่นที่ผ่านกระยะยาวในเชียงใหม่ที่สามารถต่อรอง ด้านเศรษฐกิจเรื่องการให้บริการและอัตราค่าบริการสำหรับสมาชิกของกลุ่มเฉพาะ อาทิ โรงพยาบาลเอกชนมีการจัดโปรแกรมตรวจสุขภาพประจำปีในราคาพิเศษ สนามกอล์ฟให้สิทธิพิเศษ ร้านนวดและสปาให้สิทธิพิเศษ เป็นต้น ด้านการเมือง ได้แก่ เรื่องการขยายวีซ่าสำหรับผู้ผ่านกระยะยาว ด้านวัฒนธรรม ได้แก่ การเข้าไปมีส่วนร่วมหลักในงานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมล้านนา-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 9 (ค.ศ. 2013) ด้านสภาพแวดล้อม คนญี่ปุ่นต้องการอากาศดี ไม่มีหมอกควันพิษ หากเชียงใหม่ต้องการรักษาผู้ผ่านกระยะยาวให้พักอยู่ที่เชียงใหม่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเร่งแก้ปัญหาหมอกควันปกคลุมในเดือนมีนาคม และด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ปรับปรุงทางเดินเท้า เป็นต้น

(4) เพิ่มระดับการเข้าร่วม (ความสนใจ) กิจกรรม เห็นตัวอย่างชัดเจนในกลุ่ม Teijusha tsudo no kai มีสมาชิกคนญี่ปุ่นและคนไทย โดยคนญี่ปุ่นมากกว่าครึ่งมีภรรยาเป็นคนไทย และคนไทยที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นภรรยาญี่ปุ่น เนื้อหาที่นำมาแลกเปลี่ยนในที่ประชุม เป็นเนื้อหาเชิงลึกและละเอียด มีการช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกขณะมีชีวิตอยู่และหลังจากเสียชีวิต เช่น การขอใบอนุญาตขยับขึ้นในประเทศไทย การยื่นเรื่องเงินบำนาญสำหรับผู้ที่มีสามีหรือภรรยาญี่ปุ่นเสียชีวิต (Izoku nenkin) การจัดพิธีศพ การส่งกระดูก และติดต่อญาติที่ญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องที่คนญี่ปุ่นโดยเฉพาะผู้ที่ตัดสินใจแล้วว่า จะอยู่ที่เชียงใหม่ตลอดชีวิตตระหนักมาก อีกกรณีหนึ่งคืองานแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมล้านนา-ญี่ปุ่น ที่จัดขึ้นโดยความร่วมมือขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเชียงใหม่กับสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่นที่เชียงใหม่ และกลุ่มคนญี่ปุ่น

ต่างๆ ให้ความร่วมมือในการแสดงและนำเสนอศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมของคนญี่ปุ่น ซึ่งได้รับความสนใจอย่างมากจากคนไทยท้องถิ่นและคนญี่ปุ่น จึงทำให้งานนี้จัดขึ้นทุกปี ซึ่งในปี ค.ศ. 2013 นับเป็นการจัดงานครั้งที่ 9

อย่างไรก็ตาม การติดต่อแลกเปลี่ยนนั้น ยังไม่ก้าวถึงขั้นการตั้งกลุ่มที่มีสมาชิกคนไทยและคนญี่ปุ่น กลุ่มที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ยังไม่มีองค์กรไหนที่จัดตั้งได้สำเร็จ บทความนี้เห็นด้วยกับประเทือง หงสราณากร ที่ได้เสนอไว้ในงานวิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิตว่า ควรเมืองครที่เข้ามาสนับสนุนการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ แต่กระนั้นก็ยังมียุอุปสรรคหลายๆ ประการ ได้แก่ ขาดบุคลากรที่มีความสามารถทางภาษาขาดองค์กรที่จะเป็นผู้นำ และข้อจำกัดด้านกฎหมาย เช่น เรื่องวีซ่า เรื่องการขออนุญาตทำงาน เป็นต้น

7. บทสรุป

จากแบบสอบถามทำให้ทราบถึงข้อมูลส่วนตัวเบื้องต้น ข้อมูลเกี่ยวกับผ่านกระยะยาว และการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในเชียงใหม่ของกลุ่มประชากรดังรายละเอียดที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น หัวข้อนี้เน้นสรุปผลการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นในเชียงใหม่ ซึ่งพบว่า การปรับตัวข้ามสังคมและวัฒนธรรมนั้น จำเป็นต้องใช้เครื่องมือที่เรียกว่าทุนทางสังคม ทุนทางสังคมแบบบอนด์ทำให้เกิดความสัมพันธ์ภายในกลุ่มคนญี่ปุ่น เกิดความเชื่อใจ ความร่วมมือ และการเข้าร่วมกิจกรรมกันมากขึ้น กลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว ก็จะมีแนวโน้มในการขยายลักษณะกิจกรรม รวมถึงการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนไทยเพิ่มขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างทุนทางสังคมแบบบริจัจ ทุนทางสังคมแบบบริจัจเป็นเครื่องมือในการติดต่อแลกเปลี่ยนกับคนนอกกลุ่ม เช่น คนไทยในท้องถิ่น มีการเลือกรับรูปแบบการดำเนินชีวิตหรือ

วัฒนธรรมของคนไทยบางส่วน มีการแลกเปลี่ยนทางสังคม และวัฒนธรรมระหว่างกันมากและเข้มข้นขึ้น คนญี่ปุ่นสร้างทุนทางสังคม และใช้ทุนทางสังคมเพื่อการปรับตัว และใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิสัมพันธ์กับคนไทย รูปแบบของการปฏิสัมพันธ์แบ่งออกได้เป็น 3 แบบ ได้แก่ (1) แบบส่วนตัว ได้แก่ การรับประทานอาหารร่วมกันกับเพื่อนคนไทย (2) แบบกึ่งส่วนตัวกึ่งทางการ ได้แก่ การเข้ากลุ่มแบบไม่เป็นทางการ และ (3) แบบทางการ ได้แก่ การเข้ากลุ่มแบบเป็นทางการ ผู้ที่สร้างและใช้ทุนทางสังคมมากก็จะปรับตัวได้ราบรื่นมากขึ้น เช่น ผู้ที่มีเพื่อนคนไทยสามารถรับรู้ข้อมูลท้องถิ่นได้ดีกว่าและเร็วกว่าผู้ที่ไม่มียเพื่อนคนไทย ผู้ที่รับประทานอาหารร่วมกับคนไทยสามารถเรียนรู้วิธีการรับประทานอาหารได้มากกว่าผู้ที่ไม่เคยทำ เป็นต้น

การศึกษาครั้งนี้พบว่า ลักษณะของผู้ที่มีแนวโน้มในการปรับตัวได้ดีเป็นผู้ที่เข้ากลุ่มคนญี่ปุ่นมากกว่าผู้ที่ไม่เข้ากลุ่ม เป็นผู้ที่มีระยะเวลาพำนัคนานกว่าผู้ที่มีระยะเวลาพำนัคน้อยกว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถทางภาษาไทยมากกว่าผู้ที่พูดภาษาไทยไม่ได้ เป็นผู้สนใจแลกเปลี่ยนกับคนไทยมากกว่าผู้ที่ต้องการสันโดษและผู้ที่ตั้งงานกับคนไทย กล่าวคือผู้ที่ปรับตัวได้ดีเป็นผู้ที่สร้างและใช้ทุนทางสังคมสร้างความสัมพันธ์แบบส่วนตัว กึ่งทางการ และเป็นทางการ ในการปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมไทย นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ที่มีทุนทางภาษาสามารถแปลงภาษาเป็นเครื่องมือเข้าเชื่อมโยงและเป็นตัวแทนกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกที่พูดภาษาไทยไม่ได้ และผู้ที่ผ่านกระยะยาวที่เชียงใหม่เป็นเวลานาน มีข้อมูลท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก เมื่อเผยแพร่ข้อมูลให้กับผู้อื่นต่อ ก็เป็นการเพิ่มระดับทุนทางสังคมขึ้นไปอีก นั่นคือได้เพื่อนทั้งคนญี่ปุ่นและคนไทยเพิ่มขึ้น เป็นต้น ซึ่งเห็นได้ว่าทุนภาษา และทุนข้อมูล สามารถแปลงเป็นทุนทางสังคมได้ อย่างไรก็ตาม พบว่ามีข้อกเว้นบางประการสำหรับผู้ที่ไม่เข้ากลุ่มคนญี่ปุ่น เนื่องจากมีผู้ไม่เข้า

กลุ่มบางคนกล่าวถึงเหตุผลที่ไม่เข้ากลุ่มไว้ดังข้างต้นว่า ตนเองมีกลุ่มเพื่อนสนิทคนญี่ปุ่น และมีเพื่อนคนไทยอยู่แล้ว ซึ่งประเด็นนี้สามารถตีความได้ว่า คนญี่ปุ่นกลุ่มนี้สร้างทุนทางสังคมด้วยตนเอง หรือเป็นแบบส่วนตัว มักจะเป็นผู้ที่มีความสามารถทางภาษา และวัฒนธรรม เช่น สอนจัดดอกไม้แบบญี่ปุ่น และอาสาสมัครสอนภาษาไทยให้นักศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นบุคคลที่อยู่ในกลุ่มที่สามารถแปลงทุนอื่นๆ เป็นทุนทางสังคมได้

ในขณะเดียวกัน ผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวได้ และเลิกพำนักระยะยาว เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทย คือผู้ที่ไม่ประสบความสำเร็จในการพำนักระยะยาวในเชียงใหม่ แต่เนื่องจากไม่สามารถเก็บข้อมูลจากผู้เลิกพำนักระยะยาวได้โดยตรง เพราะผู้เลิกพำนักระยะยาวไม่อยู่ในพื้นที่ศึกษาแล้ว ผู้ศึกษาจึงรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่ยังพำนักระยะยาวอยู่และรู้จักกับบุคคลดังกล่าว ทำให้ทราบว่าผู้เลิกพำนักระยะยาวมีปัญหาในการดำเนินชีวิตที่เชียงใหม่ ได้แก่ อาหารไม่ถูกปาก ไม่ชอบแมลง ปัญหาเรื่องเงินเนื่องจากค่าครองชีพเชียงใหม่สูงขึ้นจึงย้ายไปในพื้นที่ที่มีค่าครองชีพต่ำกว่า เช่น เชียงราย ลาว กัมพูชา พม่า เป็นต้น เหตุผลด้านครอบครัว มีปัญหากับคนญี่ปุ่นด้วยกันเอง และมีปัญหาเรื่องผู้หญิงไทย ซึ่งเห็นได้ว่าสองเหตุผลสุดท้ายเป็นเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อแลกเปลี่ยน การใช้ทุนทางสังคมเกิดปัญหา ส่งผลกระทบเชิงลบ รวมถึงการใช้ทุนทางสังคมไม่ช่วยในการดำเนินชีวิตในเชียงใหม่ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าศึกษาต่อไป

สุดท้ายนี้ จากการศึกษายังพบว่า คนญี่ปุ่นบางคนไม่ทราบวิธีการปฏิสัมพันธ์กับคนไทยท้องถิ่น ผู้วิจัยจึงเสนอให้องค์กรต่างๆ ในท้องถิ่น รวมถึงปัจเจกบุคคลที่มีศักยภาพ เปิดหลักสูตรปฏิบัติการแลกเปลี่ยนทางภาษาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ทำคู่มือเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างคนญี่ปุ่นกับคนไทย

เปิดพื้นที่เพื่อให้แสดงความคิดเห็น และกระตุ้นให้ผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมแลกเปลี่ยนอย่างเป็นรูปธรรม เช่น หากคนญี่ปุ่นในชุดพื้นเมืองมาร่วมงานท้องถิ่น จะได้รับส่วนลดหรือข้อเสนอพิเศษ เป็นต้น

บรรณานุกรม

หนังสือ งานวิจัย และบทความ

- ประเทือง หงสรนากร. (2006). *ความต้องการและความพร้อมในการตอบสนองความต้องการเรื่องการท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวเพื่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนไทย กรณีศึกษากลุ่มลูกค้าเป้าหมายคนญี่ปุ่นวัยเกษียณ* (วิทยานิพนธ์ดุสิตวิทยานิพนธ์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัตนา บุญมัธยะ.(2005). กรรยาฝรั่ง: ผู้หญิงอีสานกับการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม. *วารสารสังคมกลุ่มน้ำโขง*. ปีที่ 1 (2) พฤษภาคม-สิงหาคม 2005. 1-52.
- วรวิมล โรมรัตนพันธุ์. (2003) *ทุนทางสังคม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สุดปรารถนา ดวงแก้ว. (2012). *การท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กรณีศึกษาการตั้งชุมชน และการปรับตัวของชาวญี่ปุ่นวัยเกษียณ* (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุดปรารถนา ดวงแก้ว. (2012). *การตั้งชุมชนและการปรับตัวของคนญี่ปุ่นวัยหลังเกษียณที่พำนักระยะยาว ในเมืองเชียงใหม่. เอกสารหลังการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย ครั้งที่ 5 สังคมศาสตร์และการศึกษา*, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตภูเก็ต. 20-21 ตุลาคม พ.ศ. 2554 กรุงเทพฯ: โครงการเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย.

- อมรา พงศาพิชญ์. (2000). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (วิธีวิทยาและบทบาทในประชาสังคม)* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Giddens, A. (2012). *Sociology* (edition 6). Cambridge. Polity Press.
- Long Stay Foundation. (2012). *Research and statistic of long stay 2013*. Tokyo: Long Stay Foundation.
- Masako Kawahara. (2010). Adaptive strategy of Japanese senior long-term stayers and local community responses in Chiangmai. *Thai Studies* no. 10. 35-55. (in Japanese)
- Mizukami Tetsuo. (1996). *Ibunka syakai tekio no riron-global migration jidai ni mukete*. Tokyo: Harvest-sha. (in Japanese)
- Nagatomo Jun. (2013). *Nihon syakai o nogareru Asutralia e no lifestyle migration*. Tokyo: Sairyusha Co.,Ltd. (in Japanese)
- Tomohiro Toda. (2001). *Kaigai ritaia seikat-sujyutsu yutakana [dai ni no jinsei] o tano shimu*. Tokyo: Tosho Printing Company, Limited, pp. 11-39. (in Japanese)
- Yoji Inaba. (2011). *Social Capital nyumon*. Chuokoron-Shinsya, Inc. (in Japanese)
- เว็บไซต์
- Chiang Mai Longstay Life Club, *Chiangmai Longstay life Club (CLL)*. Retrieved April 22, 2014, from <http://ccl-thaijp.net/>
- Department of Tourism, Thailand, *Longstay at Thailand*. Retrieved April 21, 2014, from <http://longstayatthailand.com/aboutus>
- Embassy of Japan in Thailand. (2012). *Notice of Residence Report*. Retrieved December 7, 2013, from <http://www.th.embjapan.go.jp/jp/consular/zairyuto.htm>
- Japan Foundation Bangkok. (2009). Cover story. Retrieved June 24, 2014, from http://www.jfbkk.or.th/images/publication/j_letter_64.pdf
- Malaysian Ministry of Culture, Arts and Tourism, *Longstay in Malaysia*. Retrieved February 10, 2014, from http://www.tourismmalaysia.or.jp/long/long_b.htm